

# Geloven zonder God of religieus zolang de lofzang duurt?

## Liturgie bij de Preek van de Leek

‘In de Preek van de Leek zijn gelegenhedenvoorgangers verantwoordelijk voor een hele dienst, dus inclusief liturgie. De opzet van het project is immers om te onderzoeken wat het oplevert als relatieve buitenstaanders zich verhouden tot de Bijbel en tot de protestantse traditie. Tot die traditie rekenen we ook het *format* van een eredienst: de liturgie. De vraag wat er gebeurt wanneer je deze mensen een orde van dienst laat verzorgen, hoort bij het experiment. Het is extra spannend dat lang niet alle deelnemers aan de Preek van de Leek kerkelijk betrokken zijn.’

Sinds 2005 ben ik betrokken bij het Amsterdamse experiment de Preek van de Leek, een jaarlijkse serie van vijf bijzondere vespers waarin bevlogen bekende Nederlanders de kansel beklimmen (zie ook [www.preekvandeleek.nl](http://www.preekvandeleek.nl)). Initiatiefnemer van het project is Abeltje Hoogenkamp, met wie ik getrouwd ben. Zij vond dat columnisten, cabaretiers, schrijvers, journalisten, kunstenaars

en wetenschappers de dominees zijn van deze tijd. Deze mensen maken opinie, ontmaskeren, houden de boel bij elkaar en zeggen hoe het zit. Kortom, ze preken.

Over het algemeen kunnen ze dat prima zonder kerk en zonder Bijbel, maar hoe zou het zijn als deze dappere en getalenteerde mensen zich zouden buigen over de Schrift en over de protestantse traditie? Wat zou dat opbrengen? In de Preek van de Leek wordt een antwoord gezocht op die vraag. In november

< Eddy Seesing, ‘Religie nu’

>



2008 vond de eerste serie plaats. Presentator Arie Boomsma, schrijfster Naema Tahir, zanger Jeroen Zijlstra, bestuurder Doekle Terpstra en columnist Bas Heijne verzorgden een dienst. Ze kwamen met geweldige, verrassende, vernieuwende en bij vlagen ook tenenkrommende preken en liturgieën. Mensen die nooit een kerk van binnen zien stroomden toe. Het smaakte naar meer.

### Geen affiniteit met het geloof

Inmiddels werken we aan de vijfde editie. Twintig dappere dominees van deze tijd voerden al het woord. Bij elkaar bezochten bijna tienduizend mensen de diensten. De rij voor de Amsterdamse Singelkerk staat soms tot op de Bloemenmarkt. Geen ander kerkelijk vernieuwingsproject kreeg zoveel aandacht op televisie, radio, in kranten en tijdschriften. ‘De Preek van de Leek blaast de kerk nieuw leven in’, kopte tijdschrift *Volzin* op 2 maart 2012. In twintig steden verspreid over het hele land werd het initiatief met plaatselijke bekendheden als voorganger-voor-één-dag inmiddels overgenomen.

Er was tot nu toe meer journalistieke dan wetenschappelijke belangstelling voor het experiment. Als er geschreven werd, ging het vaak over de leken of over de preken. Dat ligt vanwege de titel van het project ook erg voor de hand. Die suggereert zelfs dat het alleen om een overweging zou gaan. Dat klopt niet. In de Preek van de Leek zijn de gelegenheidsvoorgangers verantwoordelijk voor een hele dienst, dus inclusief liturgie. De opzet

van het project is immers om te onderzoeken wat het oplevert als relatieve buitenstaanders zich verhouden tot de Bijbel en tot de protestantse traditie. Tot die traditie rekenen we ook het *format* van een eredienst: de liturgie. De vraag wat er gebeurt wanneer je deze mensen een orde van dienst laat verzorgen, hoort bij het experiment.

Het is extra spannend dat lang niet alle deelnemers aan de Preek van de Leek kerkelijk betrokken zijn. Ze worden niet geselecteerd op affiniteit met het geloof, maar op een aantoonbare drive om zich met lef in het publieke debat te mengen; op neiging tot prekerigheid om het zo te zeggen. Sommigen

van de leken zijn atheïst. Anderen zijn moslim of noemen zichzelf aarzelende gelovige. Het

is niet vanzelfsprekend dat zij willen voorgaan in een gebed of een zegen willen uitspreken. Omdat het ook niet de bedoeling is dat de Preek van de Leek een toneelstukje wordt, betekent dat dat er gezocht wordt naar geloofwaardige en integere manieren om vorm te geven aan wat van oudsher in een protestantse kerkdienst gebeurt. Soms neemt een gedicht de plaats in van een gebed, soms klinkt een populair lied in plaats van een psalm. Het bracht weekblad *Vrij Nederland* ertoe om te spreken van ‘Geloven zonder God’ (22 december 2011). Of het project daadwerkelijk buiten God om gaat, valt te bezien.

### Tien bijbelteksten

Wie meedoet aan de Preek van de Leek beklimt de kansel niet onvoorbereid. Er is een team

van theologen betrokken bij het project en iedere leek krijgt een begeleider toegewezen. In de regel bestaat het begeleidingstraject uit drie ontmoetingen. In het eerste gesprek gaat het over het leven en werk van de betrokken leek. Wat is haar religieuze achtergrond? Waar maakt hij zich druk over? Wat staat er volgens haar op het spel in onze tijd? Wat zijn haar inspiratiebronnen? Meestal draait het in zo’n gesprek om twee of drie grote thema’s, denk aan mensenrechten, emancipatie, duurzaamheid of leiderschap.

De theologische begeleider selecteert op basis van die thema’s tien bijbelverhalen, die mogelijk raken aan de interessegebieden van de leek. Het gaat om voorlopige en associatieve verbanden. Aan de leek wordt gevraagd om op gevoel één van die tien verhalen te kiezen als basis voor de dienst. De bedoeling hiervan is de leek ter wille te zijn. Je hoeft niet de hele Bijbel door te bladeren op zoek naar een verhaal, maar je kunt uit een beperkte lijst kiezen. Deze procedure zorgt er ook voor dat een leek niet direct grijpt naar zijn favoriete bijbeltekst waar hij altijd al een preek over had willen houden. Het risico daarbij is namelijk dat die preek in gedachten al lang en breed geschreven is. Wij zijn benieuwd naar de uitkomst van de confrontatie van de leek met een bijbeltekst. Wat haalt hij er uit? Wat valt haar op? Wat heeft hij te zeggen op grond van deze tekst? De persoonlijke voorkeur van de theologisch begeleider speelt natuurlijk mee bij de selectie van teksten. Zo sla ik zelf wrede en onbegrijpelijke verhalen over en kies ik vaker voor verhalende teksten dan voor passages uit de Brieven.

Vóór de tweede ontmoeting moet er een

bijbelgedeelte gekozen zijn, want het tweede gesprek is gewijd aan de exegese. Het gekozen verhaal wordt zorgvuldig gelezen. Er is ruimte voor verwijzingen, voor vragen, voor associaties en voor theologische uitleg. Waar wil dit verhaal naar toe en waar raakt dit aan onze wereld? In dit gesprek ontstaat een voorlopige preekschets.

Bij het derde gesprek staat de orde van dienst centraal. Wat gebeurt er tijdens een kerkdienst? Hoe is zo’n dienst opgebouwd en hoe wil jij dat straks in jouw dienst doen? Wat moet er gezongen worden? Wat gaan we doen met de gebeden en waarvoor gaan we collecteren?

### Liturgie als format

Ik heb al een paar keer genoemd dat het ons te doen is om de confrontatie van een leek met de protestantse traditie. Dat we ons beperken tot deze stroming heeft te maken met de achtergrond van de organisatoren. We werken met een gevarieerd team van theologen van doopsgezinde, remonstrantse en hervormd/gereformeerde huize en dat is uitdagend genoeg. Ik heb het niet onderzocht, maar ik kan me voorstellen dat het concept binnen andere kerkelijke stromingen ook ingewikkeld zou kunnen liggen. Waar het protestantisme strikt genomen geen geestelijkheid kent, maar het priesterschap aller gelovigen, is dat elders natuurlijk anders. Hoe het ook zij, wij gaan uit van een protestantse eredienst, waarbij ik me er van bewust ben dat *de* protestantse traditie niet bestaat. In de Preek van de Leek wordt wel een orde van dienst gehanteerd die veel protestanten in grote lijnen zullen herkennen.

Onder een dienst versta ik in dit verband een ontmoeting waarin de confrontatie tussen ►

de bijbeltekst en de voorganger zodanig wordt hernomen, dat de kerkgangers daarvan in meerdere opzichten deelgenoot worden en waarvan de preek het centrale onderdeel is. De omlijsting daarvan – de liturgie – laat zich beschrijven als ‘gangbare gebruiken en rituelen’, zoals een theatervoorstelling, lezing of politiek debat ook rituelen kent (doek gaat op, directeur kondigt spreker aan, overhandiging bosje bloemen en applaus). In een kerkdienst speelt die omlijsting kwantitatief en kwalitatief een grotere rol. Het zet de toon van de bijeenkomst en beoogt ertoe bij te dragen dat de kerkgangers niet slechts publiek, maar deelnemers van de dienst worden. Muziek speelt daarin een belangrijke rol. Het is de vooronderstelling van het project dat de opbouw van een kerkdienst een eeuwenoud en beproefd recept is en dat, als het goed is, hart en geest en ziel aan bod kunnen komen. In de Preek van de Leek onderzoeken we of dit format ook werkt voor ‘de dominees van deze tijd’. We experimenteren daarbij met de concrete invulling van de verschillende rubrieken, waarbij de vraag steeds is wat de voorganger voor zijn of haar rekening wil nemen en welke creatieve vormgeving mogelijk is.

### Orde van dienst in vijftien stappen

Wij hebben een *hand-out* ontwikkeld waarin die orde van dienst wordt toegelicht en gepresenteerd als *format*. Hieronder presenteer ik de tekst van die *hand-out* en in het vervolg van het artikel geef ik bij de verschillende onderdelen voorbeelden uit de praktijk van vier jaar de Preek van de Leek.

### Voor aanvang

De kerk is een half uur tevoren open voor de kerkgangers. Er wordt een ‘orde van dienst’ – een spoorboekje van de dienst – uitgereikt en er wordt muziek gemaakt. Voor de voorganger begint de dienst in de kerkenraadskamer, waar koffie is en tijd om de laatste dingen door te nemen. De organisatie is daar ook. De begeleider van de gastvoorganger vraagt in een gebed om een zegen voor de bijeenkomst.

### Welkom en hand

Bij het begin van de dienst lopen voorganger en organisatie in een rij de kerk binnen en nemen plaats in de ‘kerkenraadsbank’, die vastzit aan de preekstoel. Iemand van de organisatie heet iedereen welkom vanachter het kathedr en geeft de predikant dan een hand.

### Psalm

Kerkdiensten beginnen bijna altijd met muziek – het liefst iets wat meegezongen kan worden door de gemeente. Dat kan uit de kerkelijke traditie komen (een psalm of een lied), maar het kan ook iets heel anders zijn. Doel is om de hoorders bij het gebeuren te betrekken. Zelf zingen (zeker als je gaat staan) is iets anders dan naar iemand luisteren. Het thema van het lied is simpel gezegd: we zijn blij dat we er zijn en we verheugen ons op wat komt.

### Bemoediging en groet

Bemoediging en groet vormen de eerste woorden van de predikant. De bemoediging is traditioneel een ultrakorte samenvatting van het geloof van de gemeente/waar je het allemaal vandaan haalt. De groet kan met

traditionele of eigentijdse woorden. ‘Genade zij u en vrede’ / ‘Salaam alaikum’ of: ‘Allemaal van harte welkom’. In de Preek van de Leek wordt dit moment vaak aangewend om een kort persoonlijk statement af te leggen. In de trant van: ‘ik sta hier wat onwennig want ik kom uit een andere traditie, maar dit en dat hoop ik van deze bijeenkomst’.

### Kyrië

*Kyrië* betekent ‘heer’ en het verwijst naar de uitroep *kyrië eleison*: ‘heer, ontferm u’. Nog aan het begin van de dienst is dit het moment waarop wordt uitgesproken wat niet goed is in de wereld, in de gemeenschap en in onszelf. Dat kan heel actueel zijn, het kan te maken hebben met het thema van de dienst, of met iets dat je op het spoor bent. Vaak wordt een drieslag gevolgd waarbij je van groot en algemeen (‘we denken aan alle slachtoffers bij de aanslag in ...’) tot dichterbij (‘ook in onze stad bestaat haat en nijd, namelijk ...’) tot persoonlijk gaat (‘ook wijzelf ...’). In een *kyrië* worden geen oplossingen aangedragen, maar dingen benoemd. Alles wat er mis is wordt samengevat en ‘opgedragen’. Dat laatste kan op verschillende manieren: gesproken, gezongen of uitgebeeld.

### Gloria

De overgang van *kyrië* naar *gloria* is een wonderlijke overgang in een kerkdienst. Het is een ‘en toch!’ Van ‘dit is er allemaal mis’ naar ‘hoera!’. Het liefst in een liedje of iets ander vrolijks. ‘Lang zal ie leven in de gloria, hieperdepiep hoera’ is letterlijk een algemeen bekend glorialied. Het kan gezongen worden door iedereen of er kan naar geluisterd worden.

Het refereert aan het geloof of de hoop dat de ellende niet het laatste woord heeft – en het lijkt op de diepe zucht na een huilbui of wanneer je een verhaal verteld hebt dat je hoog zat.

### Lezing

De bijbeltekst wordt voorgelezen. Dat kan de predikant doen, maar het kan ook door iemand anders gedaan worden.

### Muziek of lied

Dit kan bij wijze van kort intermezzo zijn, het kan ook een lied zijn dat het thema van de lezing of het verhaal nog eens herhaalt.

### Preek

De preek wordt gehouden vanaf de kansel en duurt 15 tot 20 minuten. De preektekst wordt niet afgedrukt in de orde van dienst. Een preek lijkt op een lezing, maar is toch niet helemaal hetzelfde.

### Muziek

Na de preek past meditatieve muziek. Dat kan klassiek zijn, populair, of gezongen door de gemeente. Het is niet te lang, maar biedt de gelegenheid om nog eens op het gezegde te kauwen. Muziek in de kerk is geen miniconcertje, het is dienstbaar aan wat er gezegd is.

### Dankbede

De dankbede is het omgekeerde van het *kyrië*gebed. Er is niet alleen veel mis, er is ook veel goed. In het dankgebed wordt het goede, dat waar je blij mee bent opgespoord en benoemd. Zoiets is ook een oefening: sta ook ➤

maar eens stil bij wat er allemaal is. De thema's kunnen opnieuw ontleend zijn aan concrete gebeurtenissen in de week; aan de thema's van de dienst; aan het persoonlijke leven van de voorganger. In een traditionele kerkdienst wordt de dank geadresseerd, wordt God bedankt. Dat is in de Preek van de Leek niet nodig. Wie de gever is, kan impliciet blijven.

### *Voorbede*

In de voorbede wordt gevraagd om concrete actie van Hogerhand of er worden menselijke problemen onder de aandacht van de hemel gebracht. In kerken gebeurt dat vaak heel expliciet: 'Heer, wilt u meneer X. bijstaan die morgen geopereerd wordt en wilt u de artsen leiden et cetera.' Zo'n invulling kan botsen met een seculier wereldbeeld en we vragen niet dat te ontkennen. De kracht van de voorbede is het hart onder de riem voor mensen die dat kunnen gebruiken en de erkenning dat niet alle problemen door ons kunnen worden opgelost. Die elementen kunnen meegenomen worden (specifieke mensen noemen en het verlangen dat daar iets in gebeurt zonder onszelf daar als actor/oplosser aan te verbinden).

### *Collecte*

In een kerkdienst wordt gecollecteerd voor een goed doel. In dit geval door de predikant te bedenken en eventueel toe te lichten. Tijdens de collecte is er muziek en er mag gepraat worden.

### *Slotlied*

Zelf zingen, liefst staand, is het besluit van een kerkdienst. Het lied kan opnieuw uit kerkelijke of uit seculiere bron komen (of een mengeling

daarvan zijn). In het ideale geval komen in het lied wat thema's uit de dienst terug.

### *Wegzending en zegen*

'Het ga jullie goed en kom veilig thuis!', is een alledaagse zegenspreuk. 'Moge het u aan niets ontbreken'. Na de zegen geeft de predikant een hand aan de ouderling van dienst en loopt achter hem aan de kerkzaal uit. Het is gebruikelijk dat de kerkgangers de voorganger de hand schudden en bedanken/iets terug zeggen. Ondertussen zijn er drankjes en kunnen mensen elkaar ontmoeten.

### **Reflecties en ervaringen**

Sinds schrijfster Naema Tahir de vraag stelde: 'Wat draag je tijdens een kerkdienst?', hebben we aan 'voor aanvang' nog een zin toegevoegd: draag kleding die je ook zou kiezen voor een lezing of een debat. Interessant: ik herken de vraag naar kleding als een liturgische vraag, maar ik realiseer me dat ik geen enkele theologische reden zou kunnen bedenken waarom een avondjurk of een korte broek minder geschikt is om in voor te gaan, behalve dat wij dat nu eenmaal niet doen. Gepaste burgerkledij – af te lezen aan wat bij culturele bijeenkomsten gedragen wordt – is kennelijk ons referentiepunt.

Het consistoriegebed is bij de Preek van de Leek het begin van een dienst. De predikant/begeleider neemt de rol van 'ouderling van dienst' op zich en vraagt in een gebed om een zegen over de bijeenkomst. We werken met een divers samengesteld team en de invulling van dit onderdeel verschilt van dienst tot dienst. Het consistoriegebed is een bijzonder en breekbaar

moment. Het moment wordt vrijwel altijd gewaardeerd door de leek en het is een mooi moment om iets van de eigen spiritualiteit voor te leven. Predikant en *Trouw*-redacteur Lodewijk Dros kiest graag voor een liedtekst van Huub van der Lubbe van De Dijk ('Laat het vanavond gebeuren. Laat het vanavond zo zijn'), die zowel seculier als religieus opgevat kan worden. Maar het komt ook voor dat het consistoriegebed een volkomen kerkelijke klank heeft. Er is wel eens gekozen voor een gebed uit het Dienstboek of voor een spontaan gebed.

### **Kerkelijke muziek**

Wie kerkelijk meelevend is, realiseert zich nauwelijks hoe drempelverhogend kerkelijke muziek kan zijn. Bas Heijne was de eerste leek die kerkelijke liederen categorisch afwees. 'Je kan wel mooi praten over mensen erbij betrekken, maar als zo'n orgel begint sta ik al buiten.' De keuze van de muziek is altijd een belangrijk gespreksthema. Leken die een christelijke opvoeding gehad hebben, kennen meestal wel liederen uit het kerkelijk repertoire. Eberhard van der Laan, de burgemeester van Amsterdam, liet 'Vaste rots van mijn behoud' zingen. Hij noemde dat het lied van zijn vader. Bestuurder Alexander Rinnooy Kan koos voor liederen van Huub Oosterhuis: 'Dat is nog uit mijn studententijd.' Maar bij mensen zonder kerkelijke achtergrond ligt het lastiger. Kerkelijke liederen roepen soms meer vervreemding op dan ingewikkelde bijbelpassages of theologische leerstukken. Muziek zet de toon. Een goed compromis vonden we in gospelmuziek. Het gaat er tekstueel soms stevig aan toe, maar omdat het

in het Engels is en ook bekend is uit een andere context werkt een lied als 'Amazing grace' veel minder vervreemdend.

### **In welke traditie sta je?**

Dat het in 'bemoediging en groet' zou gaan om de vraag in welke traditie je staat, is een vrije interpretatie onzerzijds. Of dat de hele lading dekt, weet ik niet. Het is wel de vraag die bij aanvang van een dienst beantwoord moet worden. Leken hebben behoefte aan enige zelfverklaring: wat sta ik hier te doen en waarom ga ik dat doen, en bezoekers zitten ook op het puntje van hun stoel. Het maakt natuurlijk uit dat het hier om bekende mensen gaat. Van hen wil je graag dingen weten. Het maakt ook nogal uit dat deze leken eenmalig voorgaan. Je kunt moeilijk iedere week gaan vertellen wat je achtergrond is. Een persoonlijke positionering biedt wel raakvlakken en identificatiemogelijkheden.

### **Bidden**

Het *kyrië* is het eerste gebedsmoment in de dienst: je zou verwachten dat hier de wegen scheiden, maar dat is eigenlijk niet het geval. Het *kyrië*gebed wordt goed begrepen. Het komt misschien door onze voorselectie: wij nodigen mensen uit die opvallen door hun persoonlijke moed en drive om zich in het publieke debat te mengen. Dit zijn mensen die ergens iets van vinden, die zich opwinden, die problemen benoemen. In sommige gevallen zijn het zonder meer eigentijdse profeten. Een *kyrië*gebed past goed bij zulke mensen. Het 'opdragen' gebeurt soms impliciet, gewoon door een vorm van geladen spreken, maar het komt ook regelmatig ➤

voor dat voor de uitroep *kyrië eleison* gekozen wordt. Verrassend genoeg levert het *gloria* vaak wel een probleem op. Alweer muziek? Opnieuw: muziek ligt gevoelig, zeker heilige muziek. ‘Halleluja’ of ‘Gloria’ klinkt al snel extreem gelovig. Soms werd in de Preek van de Leek gekozen voor een gospellied, één keer voor ‘Gloria in excelsis deo’. Met het eerste loop je het risico dat kerkgangers toeschouwers worden bij een uitbundig lied, bij het tweede dat het wat melig kan klinken. Waar het kyriëgebed aansluit bij een gedeeld levensgevoel (er is veel mis), geldt dat niet voor het *gloria*. Wat is dan nu opeens de reden voor zoveel vrolijkheid? Deze vreugde refereert aan een geloof dat niet iedereen deelt. De vrolijkheid moet dan uit het lied zelf komen – en dat is inderdaad een beetje veel gevraagd aan zo’n lied.

### Schriftlezing en preek

We dringen er niet bijzonder op aan, maar veel leken maken bij dit onderdeel gebruik van de mogelijkheid om iemand anders bij de dienst te betrekken. Vaak gaat het dan om persoonlijke kennissen – of om andere bekende mensen. Zo nodigde Tweede Kamerlid Jeroen Dijsselbloem zijn fractiegenoot John Leerdam uit. De begeleider bepaalt welke vertaling er wordt gelezen. In het begin hebben we nog wel eens geëxperimenteerd met het voorleggen van verschillende opties, maar daar deden we de leken geen plezier mee. Criteria zijn aansluiting van de vertaling bij de belangrijkste onderdelen van de preek en verstaanbaarheid. In dit artikel beperk ik me tot liturgische opmerkingen en ga ik niet in op de inhoud van de preken. Wie dat wil kan ze nalezen op de website van het project ([www.preekvandeLeek.nl](http://www.preekvandeLeek.nl)).

prekvandeLeek.nl). Nog een terzijde over het gebruik van de preekstoel. De Singelkerk heeft een indrukwekkend kathedraal en daarachter een klassieke preekstoel. Voor de zichtbaarheid van de voorganger, zeker vanaf de balkons, is het gebruik van een preekstoel aan te bevelen, maar sommige leken verliezen daarboven iets van hun spontaniteit of ervaren de preekstoel als een heilige plek, waar ze liever niet gaan staan.

### Danken

Er zijn niet veel momenten in het gewone leven waarop dankbaarheid uitgedrukt wordt – en zeker niet als het gaat om gewone dingen, zaken die ons zomaar toevallen. In de Preek van de Leek is het dankgebed vaak een uniek moment. Politicus Jeroen Dijsselbloem benoemde waar hij dankbaar voor was, dingen die goed gaan. Een aanwezige politiek verslaggever verzuchtte: ‘Zoiets heb ik nog nooit van een politicus gehoord.’ Cabaretier Paulien Cornelisse verzorgde een bijzondere voorbede. In de inleiding op het gebed zei ze: ‘Ik doe dit eigenlijk nooit, maar wat ik wel vaak doe is aan iemand denken – en dat zeg ik dan ook: ik zal aan je denken. Ik verbeeld me dat deze dingen eigenlijk heel dicht tegen elkaar aanliggen. Laten wij dus bidden of denken aan ...’, waarna een indrukwekkende lijst volgde.

### Het goede doel

De leken kiezen zelf waarvoor gecollecteerd wordt. Bijna altijd hebben de leken een persoonlijke verbinding met het collectiedoel – meestal is er ook een link met het onderwerp van de dienst. Zo wilde Arie Boomsma dat er gecollecteerd werd voor een Marokkaans

buurtproject in Bos en Lommer. Hij had de betrokken vrijwilligers uitgenodigd voor zijn dienst. Leken ervaren de mogelijkheid om het doel te bepalen als een bijzondere verantwoordelijkheid. Ze denken er goed over na en ervaren het als iets ‘wat ze terugkrijgen voor hun inspanningen’. De betrokkenheid onder kerkgangers bij het goede doel wordt er ook door vergroot.

### Slotlied en zegen

De Ierse reiszingen is een afsluitende spreuk waar vaak op teruggegrepen wordt. Zo aan het einde van de dienst is het kennelijk passend om nog wat geladen woorden te spreken, maar er wordt ook wel eens gekozen voor een seculiere variant. Als slotlied zongen we in de dienst van Naema Tahir ‘Morning has broken’. Oorspronkelijk een kerklied werd het bekend door Cat Stevens. Eberhard van der Laan liet ‘D’Internationale’ zingen en cabaretier Erik van Muiswinkel koos voor het Beatles-lied ‘Let it be’. In deze gevallen werd er met groot enthousiasme meegezongen, maar kregen de liederen bovendien als vanzelf een ‘gelovige’ lading. Wat blijkt: het gaat eigenlijk niet zozeer om het oorspronkelijke karakter van een tekst of van een lied. De setting van een kerkdienst, het moment in de dienst, zorgt ervoor dat teksten of liederen die volkomen seculier kunnen zijn, opgeheven worden en dienstbaar blijken te zijn aan de verkondiging. Dat lijkt me een mooie definitie van liturgie.

### De lofzang gaat door

Direct na de zegen wordt er wijn en sap de kerk binnengebracht. Abeltje Hoogenkamp noemde dat in een interview ‘onze variant op het avondmaal’. Dat is niet helemaal onzinnig. Toen het project net begonnen was, serveerden we na afloop van de dienst koffie en thee. Helemaal gemodelleerd naar de ochtenddienst. RTL 4-nieuwslezeres Suzanne Bosman vond dat raar. Waarom geen wijn, daar is het toch een normaal tijdstip voor? We hebben haar suggestie overgenomen en zijn daar blij mee. We willen graag dat mensen blijven om na te praten en elkaar te ontmoeten en door in de kerkzaal drankjes uit te delen, maak je dat aantrekkelijk. Zwaarder aangezet: de Preek van de Leek gaat over het relativeren van grenzen tussen binnen- en buitenkerkelijk, tussen eredienst en het gewone leven.

Ooit begonnen we vanuit dit uitgangspunt: wie zijn wij om het onderscheid tussen gelovig en ongelovig te bepalen? Zullen we dat niet gewoon aan Boven overlaten? Of zoals we het in onze opleiding meekregen: je hoeft niet gelovig te zijn om de Bijbel te lezen en uit te leggen – al kunnen we natuurlijk niet garanderen dat je het niet zult worden. Is het met liturgie niet net zo? Wie zijn wij om aan te geven waar dat begint en eindigt ...

*Ranfar Kouwijzer is studentenpredikant in Amsterdam en mede-initiatiefnemer van de Preek van de Leek. [ranfar@live.nl](mailto:ranfar@live.nl)*